

فنون بلاغی در مناقب مصطفوی

نگارش :

دکتر حبیب جدید الاسلامی

جدیدالاسلامی، حبیب
فنون بلاغی در مناقب مصطفوی / نگارش حبیب جدید
الاسلامی. -- زاهدان : تفتان ، ۱۳۸۴.
۲۵۹ ص.

ISBN: 964-94431-8-5: ۲۳۰۰۰ ریال

عنوان دیگر: فنون بلاغی در مناقب مصطفوی تا قرن ششم (عروض،
بدیع و بیان).

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.
کتابنامه: ص. ۲۵۷ - ۲۵۹.

۱. معانی و بیان . ۲. محمد(ص)، پیامبر اسلام، ۵۳ قبل از هجرت -
۱۱ق. -- مذایح و مناقب . ۳. تلمیح . ۴. شعر فارسی -- تاریخ و نقد.
الف. عنوان . ب. عنوان: فنون بلاغی در مناقب مصطفوی تا قرن ششم
(عروض، بدیع و بیان).

۸۶۰ / ۴۲

PIR ۲۳۵۶ / ج ۴۴۴

۸۴-۲۱۰۵۷

کتابخانه ملی ایران

زاهدان - خیابان مولوی - نبش مولوی ۱۹ - تلفن : ۳۲۱۱۱۷۹

فنون بلاغی در مناقب مصطفوی تا قرن ششم

(عروض، بدیع و بیان)

دکتر حبیب جدیدالاسلامی

چاپ اول - ۱۳۸۴

طرح جلد: مهدی رخشانی (کانون تبلیغاتی باران ۳۲۱۱۱۷۹)

صفحه آرا: عصمت گلزار

لیتوگرافی و چاپ: چاپ جاهد

شمارگان ۳۰۰۰ نسخه

۲۶۰ صفحه

۲۰۰۰۰ ریال

ISBN: 964-94431-8-5

شابک: ۹۶۴-۹۴۴۳۱-۸-۵

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۷	مقدمه
۱۳	منصور حلاج
۲۲	دقیقی
۲۳	کسایی مروزی
۲۵	فردوسی
۲۷	منوچهری
۲۹	ابوسعید ابوالخیر
۳۱	فخرالدین اسعد گرکانی
۳۳	باباطاهر عریان
۳۵	اسدی طوسی
۳۸	خواجه عبدالله انصاری
۴۱	ناصر خسرو
۴۶	ایران‌شاه ابی‌الخیر
۴۹	امیر معزی
۵۱	سنایی غزنوی
۹۹	عثمان مختاری
۱۰۱	سید حسن غزنوی
۱۱۳	قوامی رازی
۱۱۹	اثیراخسیکتی
۱۲۲	انوری
۱۲۳	جمال‌الدین اصفهانی
۱۳۳	خاقانی
۱۶۲	نظامی
۱۸۹	عطار
۲۲۳	ابونصر فراهی سیستانی
۲۲۶	کمال‌الدین اسماعیل
۲۳۵	لغات و اصطلاحات
۲۳۳	اعلام

www.ketab.ir

خواجه دنیا و دین گنج وفا
آفتاب شرع و دریای یقین

صدر و بدر هر دو عالم مصطفی
نور عالم، رحمة للعالمین

"عطار نیشابوری"

بعثت نبی مکرم اسلام (ص) همچون خورشید درخشانی بود که در آسمان جاهلیت عرب تابیدن گرفت، و جان انسانهای مستعد عدالت و حقیقت و آزادی را گرم نمود، انفاس قدسی رسول اکرم (ص) آن چنان تاثیری در جامعه تاریک آن عصر گذاشت که بردگان در زنجیر بر اربابان ستمگر خود شورش کردند و دور شمع وجود پیامبر رحمت حلقه زدند.

آیات با هر قرآن مجید هر روز به وسیله محمد (ص) به مردم ابلاغ می شد و روز به روز شعاع خورشید اسلام بزرگتر و بزرگتر می شد، چند صبحی نگذشت که سخنوران شیفته معرفت، زبان و بیان را در خدمت اسلام و قرآن قرار دادند و در اعتلا و عظمت اسلام، وجود مقدس پیامبر (ص) و اهل بیت شعرها سرودند، خطابه ها گفتند و کتابها نوشتند.

شاعران عرب که از مصاحبت پیامبر و اهل بیت مشام جان خویش را خوشبو کرده بودند جلوتر از دیگر شاعران به مدح و ستایش پرداختند. در طول چهارده قرن مبارزه و دفاع از اسلام ناب محمدی (ص) و مظلومیت علی و خاندان پاک وی، فریاد بلند شاعرانی مثل دعبل، فرزدق، کمیت، دیک الحن، سید حمیری، منصور نمری و ابن رومی را می شنویم و صدای رسای ابوالیقضا، عمار یاسر فرمانده سپاه علی (ع) در صفین را که خطاب به گروه قاسطین می گوید:

والیوم نضربکم علی تاویله

غدا ضربناکم علی تنزیله

دیروز هنگام نزول قرآن و در دفاع از آن با شما جنگیدیم و امروز بر سر تفسیر کتاب خدا با شما مبارزه می کنیم. قصیده برده، سروده شریف الدین بوصیری از مدایح درخشان نبوی است و از قصایدی است که با خط طلا نوشته شده و در سراسر جهان گشته و زینت بخش محفل ادیبان سخن شناس سخن سنج گردیده است. قصیده ای است در اوج فصاحت و در کمال بلاغت و به راستی سراینده آن حق مطلب را چه نیکو ادا کرده است آنجا که می گوید:

والفریقین من عرب و من عجم

محمد سید الکونین و الثقلین

یظهرن انوارها للناس فی الظلم

فانه شمس فضل هم کواکبا

والبحر فی کرم و الدهر فی همم

کالزهر فی ترف و البدر فی شرف

محمد (ص) سرور دو جهان، سرور جن و انس و آقای فرقه‌های مختلف عرب و فارس، پیامبر خورشید سرشار از فضل و کرم و دیگر پیامبران ستارگانی بودند که فروغ تابناک او را در تاریکی‌ها منعکس می‌ساختند. چنان شکوفه در لطافت، چنان ماه شب چهارده در درخشندگی، چنان دریا در بخشندگی و چنان روزگار در علو همت.

با ورود اسلام به ایران و قبول آن از جانب مردم این سرزمین، شعر و ادبیات وسیله‌ای برای نشر حقایق دین گردید و شعرای مسلمان به مناسبت‌های مختلف در اشعار و نوشته‌های خویش درباره ابعاد مختلف وجود رسول اکرم (ص) و اوصاف و ویژگی‌های وی شعر سرودند و در این میان ناب‌ترین و زیباترین اشعار در مدح رسول الله (ص) و منقبت اهل بیت سروده شد.

سخن‌سرایان و قافیه‌اندیشان با توجه به ذوق و سلیقه خویش و متأثر از دیدگاه‌های فکری خود، هر کدام به نوعی سعی نمودند تا صفات مقدس پیامبر را به بهترین و عالی‌ترین وجه در اشعار خود بیان نمایند و در این زمینه از آرایه‌های لفظی و معنوی در حد وفور سود ببرند که البته تلمیح، تشبیه و استعاره بیشترین کاربرد را در این راه دارا می‌باشد.

تشبیه وجود مقدس پیامبر (ص) به آفتاب منیر، آفتاب شرع، آفتاب عالم دین پروران، خورشید خلد، خورشید اصحاب، خورشید تابان، شمع دین، شمع زندگی، شمع هدی، دریای نور، دریای رحمت، دریای عصمت، دریای یقین، نورعالم، طاووس جانها، کیمیای عشق، ماه درخشان، مائده آسمانی، سرو بلند قامت، گل سرخ و یاسمین، گنج وفا، صدر و بدر هر دو عالم، رحمه للعالمین، تازه ترنجی ز سرای بهشت، شمس نه مسند هفت اختران، تازه‌ترین سنبل صحرای ناز و خاصه‌ترین گوهر دریای راز، قطره‌ای از دریا می‌باشد. در اشعاری که در مدح نبی اکرم اسلام (ص) سروده شده است تلمیح بیشترین کاربرد را دارد. و اغلب متأثر از آیات قرآنی است که شان نزول آنها رسول الله (ص) می‌باشد. از جمله آیات مربوط به معراج بخش اعظم این سروده‌ها را به خود اختصاص داده است بگونه‌ای که بعضی از شاعران همچون نظامی و خاقانی معراج نامه‌هایی مستقل دارند. نکته دیگری که در اشعار مدحیه پیامبر (ص) متجلی است اشاره به زندگی پیامبران الهی است و اثبات اینکه بعثت نبی کرامی رحمت، کامل‌کننده رسالت همه رسولان می‌باشد.

این تصنیف شامل شرح آرایه‌های ادبی و ذکر اوزان عروضی ۱۱۲۵ بیت از مجموعه نزدیک به پنج هزار بیتی است که از ابتدای شعر فارسی تا پایان قرن ششم در وصف رسول اکرم (ص) سروده شده است عطار با سرودن ۱۱۶۰ بیت دارای ممتازترین مقام در میان شاعرانی است که نسبت به پیامبر ارادت داشته و در وصف وی شعر سروده‌اند.

در این مجموعه به جهت آشنایی خوانندگان، ابتدا شرح مختصری از زندگی هر شاعر بیان

گردیده و سپس به توضیح ابیاتی که متضمن صنایع بدیعی می باشند پرداخته شده است. دقیقی در یک بیت از مجموعه اشعارش به نام رسول اکرم (ص) اشاره دارد و آن هم در هنگامی که از ممدوح خویش می خواهد از وی نزد پادشاه شفاعت نماید. حسین بن منصور حلاج در قصیده‌ای که مقدمه اش نعت باری تعالی می باشد، حدیث شریف لولاک را همچون لباسی پاک و مصفا و آیه شریفه لعمرک را به منزله تاجی گرانبها بر سر پیامبر می داند و سخنان همچون گهرش را نثار خاک رسول اکرم (ص) می نماید.

منوچهری در دفاع از مقام و جایگاه شعر و شاعران مقتخر است که پیامبر کعب بن زهیر، شاعر معروف عرب را مورد لطف قرار داده و ردای خویش را به وی هدیه نموده است.

ابوسعید در رباعی زیبایی، چهره رسول اکرم (ص) را به سیم و بینی وی را به الفی که بر صفحه سیم نقش گردیده است تشبیه می نماید و در بیت دوم همان رباعی چهره همچون ماه پیامبر با بینی همچون انگشت دو نیمه می گردد.

ما بین دو عین یار از نون تا میم
بینی الفی کشیده بر صفحه سیم
نی غی غلظم که از کمال اعجاز
انگشت نبی است کرده مه را به دونیم

فخرالدین اسعدگرگانی، از زودده شدن ظلمت بوسیله نور دین پیامبر و از فرو باریدن ابر رحمت حق سخن می گوید و در این تشبیهات نغز از آیات دلنشین وحی سود می برد.

باباطاهر سوته دل آتش مزاجی است که دوزخ در مقابل سوز عشق وی خاکستری بیش نیست و پیامبر را همچون تاجی بر فرق خود می بیند و افتخارش در این بیت این است که چاکر کمترین پیامبر می باشد.

من آن سوته دل آتش مزاجم
که دوزخ جزئی از خاکسترم
منم طاهر که در خونا به نوشی
محمد (ص) را کمینه چاکرستم

ناصر خسرو، در ابیاتی زیبا و دلنشین، دین محمد (ص) را حصار حصین، کلید بهشت و دلیل نعیم می داند و به رهروان دین پیامبر توصیه می نماید که از دریای دین مرواریدهای گرانبها کسب نمایند، از نظر وی حافظ گوهر دین بعد از رسول الله، علی (ع) و فرزندان او می باشند.

کلید بهشت و دلیل نعیم
حصار حصین چیست؟ دین محمد
به دریای دین اندرون ای برادر
قرآن است در شمیم محمد

سنائی غزنوی را اشعاری بلند در وصف رسول اکرم (ص) می باشد که بیشتر آنها آراسته به آیات با هر قرآن می باشد و شاعر با استعانت از آیات قرآنی که شان نزول آنها پیامبر می باشد به خلق فصیح ترین ابیات دست یازیده است.

والضحی رنگ روی چون گل او
مشک و اللیل بوی سنبلی او
موسی سوخته بر آذر تو
ارنی گوی گشته بر در تو

گفته سبحانش الذی اسری شده زانجا به مسجد الاقصی
 با فقرضی دل تباه کر است بالعمرک غم گناه کر است
 نعت رویش زوالضحی آمد صفت زلف ادا سجوی آمد
 سید حسن غزنوی دو چکامه یکی فارسی در ۵۵ بیت و یکی عربی در ۵۵ بیت دارد که هر کدام از اینها از نظر فصاحت در اوج می باشد.

سرفرازای مردم دیده کزین هر ذره ای سرمه از خاک کف پای نبی الانبیا است
 سلموا یا قوم بل صلوا علی صدرا لامین مصطفی ماجاء الا رحمة للعالمین
 جمال الدین عبدالرزاق اصفهانی ترکیب بندی فصیح در وصف پیامبر دارد که عمده شهرت شاعر در ادب فارسی مدیون همین ترکیب بند می باشد.

ای از برسد ره شاهراست وی قبه عرش تکیه گاهت
 خورده است خدا ز روی تعظیم سوگند به روی همچو ماهت
 ایزد که رقیب جان خرد کرد نام تو ردیف جان خود کرد
 خاقانی شروانی نزدیک به ۷۰۰ بیت در وصف رسول اکرم (ص) سروده است که قدرت اندیشه و درک عمیق و سود بردن از مضامین قرآنی از مشخصه های بارز این اشعار است.

بنمود صبح صادق دین محمدی هین درنناش باش چو خورشید صد زبان
 آن شاهد لعمرك و شاگرد فاسق مخصوص قم فائذر و مقصود کن فکان
 برپام سدره تا درادنی فکنده تخت روح القدس دلایلش و معراج نردبان
 در مجموعه اشعار نظامی ۶۰۰ بیت در مدح رسول اکرم (ص) وجود دارد که متضمن استعاره های دلپذیر و تشبیهات دلفریب می باشد برخلاف شاعرانی چون عطار، سنایی و خاقانی که از آیات قرآنی بهره فراوانی جسته اند، نظامی بیشتر از زیبایی های بیانی، همچون استعاره و تشبیه سود برده است.

شمسه نه مسند هفت اختران ختم رسل خاتم پیغمبران
 بود در این گنبد فیروزه خشت تازه ترنجی زسرای بهشت
 رسم ترنج است که در روزگار پیش دهد میوه پس آرد بهار
 تازه ترین صبح نجاتی مرا خاک توام کاب حیاتی مرا
 عطار، از ستارگان روشن عرفان، بیشترین شعر را در مدح رسول اکرم (ص) سروده است ۱۱۶۰ بیت شعر در وصف پیامبر دلیل ارادت فراوان وی به وجود مقدس رسول الله می باشد که در میان شاعران قرن سوم تا پایان قرن ششم رتبه اول را در این زمینه دارا می باشد، در مقدمه منطق الطیر که یکی از شاهکارهای عرفانی است شاعر پس از توحید، عرض ادبی به پیشگاه پیامبر دارد و می گوید:

خواجه دنیا و دین گنج وفا صدر و بدر هر دو عالم مصطفی
آفتاب شرع و دریای یقین نور عالم، رحمة للعالمین
صاحب معراج و صدر کائنات سایه حق خواجه خورشید ذات

همچنین در مختارنامه چندین رباعی زیبا دارد با معانی بلند توحیدی

هم رحمت عالمی زما ارسلناک هم مایه آفرینشی از لولاک
حق کرده ندا به جانت ای گوهر پاک لولاک لنا لما خلقت الافلاک

دیگر شاعران نیز هر کدام متناسب با ذهن و اندیشه و ادراک خویش نسبت به وجود مقدس رسول اکرم (ص) در قالب اشعاری غرا و فصیح عرض ادب نموده و با سرودن چکامه های دلنشین در وصف آن وجود نازنین نام و شعرشان را جاودانه نموده اند.

باید یادآوری نمود با وجود این که کلیه اشعاری که در وصف پیامبر (ص) از ابتدای شعر فارسی تا پایان قرن ششم سروده شده است جمع آوری گردیده اما به دلیل حجم بسیار زیاد، فقط برگزیده هایی از این اشعار و صرفاً ابیاتی که صنایع بدیعی بیشتری داشته اند انتخاب و شرح شده است، و نظر به تکراری بودن تعدادی از ابیات از ذکر آنها خودداری شده است.

در پایان خدا را سپاس می گویم که این توفیق را به این حقیر عنایت فرمود تا بتوانم کلیه اشعار مدحیه (مربوط به پیامبر اسلام) را جمع آوری نمایم و به شیفتگان نبوت و ولایت تقدیم نمایم. امید است دعای خیر خوانندگان این کتاب بدرقه راه این ضعیف گردد.

همتم بدرقه راه کن ای طایر قدس که دراز است ره مقصد و من نو سفرم

والسلام علیکم و رحمه الله و برکاته